

„ВОЈНИЧКА РЕЧИТОСТ” 150 ГОДИНА КАСНИЈЕ – ПОТРЕБА ЗА РЕТОРИКОМ У САВРЕМЕНОМ ВОЈНОМ ОБРАЗОВАЊУ*

Срђан В. Старчевић¹

Татјана Т. Ћитић²

Достављен: 9.12.2025.

Кориговано: 24.1.2025.

Прихваћен: 16.2.2026.

Језик рада: Српски

Тип рада: Прегледни рад

DOI број: 10.5937/vojdela2601077S

Апстракт: Пре тачно 150 година професор Артиљеријске школе у Београду мајор Јован Драгашевић објавио је „Војничку речитост”, први књигу посвећену војничком беседништву у Србији. Драгашевић је поставио темеље војничког беседништва у Србији, изложивши особине војничког беседника, облике и прилике у којима се војничко беседништво практикује, као и средства којима се служи. Од тада до данас реторика у војнообразовним институцијама и војничко беседништво уопште у Србији имали су успоне и падове. Реторика, као мало који предмет изучаван на Војној академији у Београду, повремено се појављивала и нестајала из наставних планова и програма. Пулсирајућа судбина реторике у војном образовању ипак представља разлог више да се постави питање оправданости њеног изучавања и значаја беседништва за савремену официру професију.

Одговор на то питање уједно је и циљ овог рада. Теоријско-методолошки оквир чине теорија лидерства, теорија морала војске и дијалектичка теорија војске. Основна хипотеза коју аутори настоје да докажу јесте да је реторика потребна савременим официрима пре свега као практично средство које помаже официрима у обављању њихових улога у командом односу и креирању и одржавању морала војске, омогућава развој лидерских способности и ефикасност лидерства.

У раду се описује развој и објашњава значај војничког беседништва из опште друштвено-историјске перспективе, потом се даје

* Рад је настао као део истраживања на научноистраживачком пројекту Војне академије Универзитета одбране у Београду „Вредносне оријентације и однос према традицији кадета Војне академије” (ВА–ДХ/1/24-26) који финансира Министарство одбране Републике Србије.

¹ Војна академија, Универзитет одбране у Београду, srdjan.starcevic@vs.rs, <https://orcid.org/0000-0002-5046-6058>.

² Факултет за спорт, Универзитет „Унион – Никола Тесла”, Београд, tanja.citic@fzs.edu.rs, <https://orcid.org/0000-0002-8552-983X>.

скица за историјски преглед наставе реторике у Војној академији у Београду са освртом на потребе за њом и њене ефекте, да би се, на крају, понудио одговор на питање о потреби савремених официра за реторским знањима и вештинама.

Кључне речи: *реторика, војничко беседништво, официрска професија, војно образовање, лидерство, морал војске*

Увод

Реторика је старогрчки изум. Настала је из умећа, вештине говора, средином 5. века пре нове ере, као покушај да се теоријски промисли беседничка пракса и утврде правила лепог говора (Tadić, 1995: 20). Често изучавана и слављена као моћна техника убеђивања и наговарања, а каткад критикована и одбацивана као опасна техника манипулације и обмане, реторика је успела да дуго буде изучавана у гимназијама и на факултетима, пре свега као теорија и пракса убедљивог говора (Perović, 2009: 11–13). У 20. веку, међутим, она се повлачи, прво из гимназијских наставних планова и програма, а потом и из студијских програма на многим факултетима, остављајући понегде простор за предмете из области комуникологије.

Беседништво је говорничка пракса у којој се примењују правила реторике (Avgatović, 2018: 21–23). Извесно је да беседничка пракса настала пре реторике, али се временом са њом чврсто повезала. Стари Грци разликовали су судско, политичко и пригодно беседништво, а касније се говори и о духовном, академском и војничком беседништву.

Најзначајнији академски простор у коме се изучава војничко беседништво у Србији је Војна академија у Београду. Традиција академског изучавања војничког беседништва у њој постоји већ 150 година. Реторика, међутим, није увек била предмет који су изучавали питомци, студенти и кадети ове високошколске установе. Није ни данас. Постоји ли, међутим, потреба савремених официра за њом? Покушај да се одговори на ово питање мора да пође од специфичности и историјске праксе војничког беседништва и да заврши са испитивањем евентуалне улоге беседништва у савременој делатности официра.

Врсте, одлике и развој војничког беседништва

Војничко беседништво је веома старо. Иако се не може поуздано одредити тачно време када је прва војничка беседа изречена, социолошка имагинација говори да су творци првих војничких протобеседа биле вође родовско-племенских војски у првобитним заједницама, које су речима храбриле своје борце пред борбу. Већ у „Илијади” налазимо изванредне примере војничких беседа у старешинском већу, пред војницима и народом (Homer, 2015: 30–35, 37–40, 147–148, 183, 343).

Хронолошки посматрано можемо говорити о старовековном, средњовековном, нововековном и савременом војничком беседништву, јер су друштвено-ис-

торијске прилике сваког од ових раздобља битно одређивале како садржај реторске вештине, тако и садржај беседа и начина њихове дистрибуције (Milinković, 2020).

Током историје праксу војничког беседништва стварали су углавном владари и војсковође, али и војне старешине на нижем нивоу командовања. Владари су се углавном обраћали својим војницима на почетку и на крају рата; војсковође и други официри говорили су углавном пре, у току и после битке. Војничко беседништво у току битке било је нарочито важно: у опасној, погибелној ситуацији, старешина је говором и гестом показивао храброст, срчаност и прибраност, како би ове особине пренео на своје потчињене и на тај начин повратио борбени дух својој војсци и извојевао победу. То нису биле дуге беседе него цртице, кратки изливи духа усредсређеног на борбу, из којих се развио посебан облик војничког беседништва – војничке досетке. Поред тога, војничко беседништво спајало се са пригодним, најчешће због војних свечаности, похвала заслужних ратника, или за потребе некролога. Постоје и утицајне класификације беседништва у којима је војнички говор део пригодног (епидеиктичког) беседништва, уз свечане и посмртне беседе (Avramović, 2018: 408–440).

Рогановић је војничке беседе поделио на три подврсте: свечане, пригодне и ратничке (Roganović, 1995: 263). Чини се да нема разлике у врсти између свечане и пригодне војничке беседе, али да је свакако оправдано говорити о подврстама војничког беседништва. Могу се издвојити три такве подврсте: војно-политичко беседништво, ситуационо војничко беседништво и пригодно војничко беседништво. У војно-политичко беседништво сврставају се беседе о политичком смислу и циљу рата, крајњој победи у рату или ратном поразу, као и говори којима се војска и њена делатност приказују у идеолошком наративу. Ситуационо војничко беседништво представља шири појам од ратничке беседе, јер обухвата и њу, и војничку досетку, и војничку беседу у миру, изречену у мисијама војске које не подразумевају вођење оружане борбе. Пригодно војничко беседништво обухватило би војничке беседе изречене у различитим церемонијалним, свечаним и комеморативним приликама, дакле свечане, поздравне, похвалне и надгробне војничке беседе.

Војнички беседник и његов говор имају своје одлике. Дobar војнички беседник мора да поседује посебне особине. Нушић је указивао да су војнички дух, познавање душе војникове, познавање свога народа и ауторитет најважнији за војничког беседника. Када официр говори пред војском, она у њему мора видети личност прожету војничким духом и осећањем дужности. Војнички беседник, можда и пре било ког другог, мора уживати ауторитет код своје публике (Nušić, 1938).

Без разумевања војничког менталитета и познавања психолошког профила савременог војника, савремени официр својим говором не може да постигне жељени ефекат. Ову тврдњу илуструје и писмо генерала Шермана. „Постоји душа војске, као и душа појединца, и ниједан генерал не може да постигне пуни учинак своје војске уколико не руководи душом својих људи, а не само њиховим телима и ногама” (Department of the Army, 2006: 7–8). Официр, дакле, мора знати која је то мотивишућа, покретачка сила, која пласирана кроз говор може имати циљано дејство. На првом месту то су патриотска дужност и служба отаџбини,

колективни дух, саборност и војничка част, свест о важности задатка, односно мисије, као и честитост.

Према једном од истраживања вредности спроведеног међу професионалним и непрофесионалним припадницима Војске Србије, патриотизам представља најзначајнију димензију у структури вредности за професионални састав Војске. Ипак, на основу добијених резултата истраживања може се закључити да млади људи патриотизам доживљавају шире, „не само као несебично жртвовање за одбрану отаџбине него и као властити допринос у различитим сегментима развоја друштва (на радном, спортском, научном и сваком другом пољу), што потврђују и резултати неких других истраживања” (Marček, Alargić, 2008: 138). Управо овакво схватање патриотизма може унети додатне елементе у савремену наративну обраду официра. Војнички говор често има функцију окупљања и мотивисања. У том контексту отаџбина и у савременом говорништву представља морални оквир који даје смисао тешкоћама и пожртвовању, појављује се као идеал који превазилази личне интересе, а такође служи и као средство дисциплине и мобилизације да би војник остао посвећен задатку.

Рогановић бележи да није исто обраћање пред војском у мирнодопским и ратним условима, као и да се војничке беседе међусобно разликују по нивоу обраћања. Наиме, разликују се говори упућени од вишег према нижем, од нижег према вишем, као и од једнаког ка једнаком, или равног према равном. Ако беседа настаје непосредно пред битку, у рату или у сукобу који је већ у току, онда је то, по Рогановићу, ратничка беседа. Беседе те врсте увек су имале два циља: „да подсети себе и војнике шта је страшније од смрти, или да истакну шта значи јуначким подвигом деловати на живот и после смрти!” (Рогановић, 1994: 153).

Војнички говори су најкраћи од свих врста говора и често их чини само неколико снажних реченица. Неке од кључних порука или читавих говора остају да живе, попут Мишићеве реченице „Ко сме тај може, ко не зна за страх тај иде напред”, или говора мајора Драгутина Гавриловића у одбрани Београда у Првом светском рату. У новијим временима знаковита је порука генерала Божићара Делића, ратног команданта 549. моторизоване бригаде. „Нема назад, иза је Србија”, команда је коју је тада пуковник Делић изрекао путем радио-везе у критичном тренутку битке на Паштрику 1999. године, а која је у међувремену, може се рећи, ушла у легенду (Galović, 2022). Уз то сама појава и гестикација војсковође појачавају ауторитет и ефекте изговорених порука.

Поред тога што мора бити логички структурирана, прецизна, јасна и недвосмислена, војничка беседа користи језик војних наука. Термини се не употребљавају случајно, већ следе правила која потврђују њихову конзистентност и појмовну прецизност у војном дискурсу (Antonijević, 2025: 7). Према Рогановићу, „јасност беседе искључује сваку дилему слушаоца о значењу неке речи или реченице: снага беседе, опет, буди неслућену енергију упорности и смелости”. (Roganović, 1995: 155). Јасност се не односи само на јасну структуру садржаја и њену јасну логику већ и на сам начин казивања говора. Важно је нагласити да нема доброг ни правилног говора без добре дикције, која представља комплексну особеност говора заснивану на артикулацији гласова и речи, на акценту, ритму и темпу говора, на интонацији речи и већих говорних целина.

Снага говора условљена је и применом норми и правила стандардног књижевног језика, као и невербалном комуникацијом. „Добар говор подразумева хармонију садржине и форме, или кохерентност унутрашње и спољашње лепоте, под коју се могу свести и духовна и физичка својства говорника. Такав говор не изазива код слушалаца само идеолошки став и рационалан однос према садржини изговореног, већ и емотивну реакцију, која је сразмерна естетским вредностима говора“ (Milinković, 2020: 48). Војничко беседништво је, снаге ради, обојено „богатим нијансама експресивности“ (Dochinović, 2009: 71).

Развој војничког беседништва имао је сопствену динамику, која је зависила од друштвено-историјског развоја војске и ратовања, као и техничко-технолошког развоја друштва. Извесно је да су најстарије војничке беседе изговоране пред војскама које су биле релативно мале и постројене у хомогене целине или формације за борбу. Са повећањем броја војника, јединица и растреситости борбеног распореда, војсковођа није могао да се обрати целокупном војничком саставу, него је говорио пред само неким јединицама, на пример пред гардом или неком другом елитном јединицом, или јединицом која је била одређена за одсудни задатак. Уколико се желело да се сви војници упознају са садржајем говора, он би се записивао и преписивао у много примерака, па би га гласници преносили. Штампa је омогућила брже умножавање говора и прогласа, било владара, било војсковођа. Они су читани пред стројем и истицани на погодно место у војничким логорима. На тај начин идеје војсковође, његова мудрост, знање и стил долазили су до сваког војника, али између њих није било непосредног личног контакта, па глас, дикција, меморија и гест, као услови доброг беседништва, нису могли да дођу до изражаја и утичу на емоције и ставове војника. Изум који је умногоме решио ове проблеме био је радио. Мудрости, знању и стилу државника или војсковође придружили су се поново глас и дикција, док су широку дистрибуцију значења креираног на једном месту, у студију радио-станице, омогућили радио-таласи и пријемници. Потом су камера, филм, кино-пројектор и телевизија омогућили и пренос геста. Технолошки напредак омогућио је углавном пренос војно-политичких говора и пригодних војничких беседа, док је ситуационо војно беседништво остало мање или више у границама биолошких могућности говорника.

Бирокупатизација војске у 20. веку утицала је и на појаву бирокупатизације говора војних лица, због чега војничко беседништво и стил уопште у другој половини 20. века значајно губе на естетској вредности (Životić, Jovović, 1990). Друштвене промене које су наступиле крајем 20. века, које су од савремених друштава начиниле флуидна модерна друштва (Bauman, 2009: 9), као и униполарни момеат, са хегемонијом САД и стратегијским промишљањем о потреби да се војске прилагоде новим мисијама услед престанка опасности од великог рата, утицали су и на смањење потребе за реториком. У ширем друштвеном контексту потреба за класичним, општим образовањем је смањена, а уска специјализација постала је императив високог образовања (Starčević, 2022: 64). Отуда је реторика поделила судбину филозофије и нестала из курикулума многих факултета. У ужом, војном смислу професионализација војски смањила је потребу за реториком јер се променио мотивациони основ војника за војничку службу. Професионал-

не војске имају сталан, плаћени састав, чија мотивација углавном проистиче из професионалне лојалности и зараде, за разлику од претходних, националних стајаћих војски, у којима су грађани служили војни рок и чинили резервни састав на основу законске обавезе и осећања патриотизма.

Од краја Хладног рата, међутим, свет је ушао у фазу турбоглобализације и, уједно, у информационо-технолошку револуцију која је уздигла значај и вредност информација и делатности повезаних са информацијама (Starčević, 2022: 190; Kastels, 2018: 89, 495–533, 650). Техничко-технолошки пробоји у сфери електронике и дигиталној обради сигнала понајвише су изменили техничка средства за комуникацију. Нови канали комуникације изменили су и начин комуникације, битно утичући на савремену културу и политику. Политички говор, на пример, значајно је измењен; он је прво уподобљен масовним медијима, а потом мултимедијима и друштвеним мрежама. Промене у култури и начину комуникације у савременом друштву засигурно су промениле и свакодневну комуникацију између официра и војника. У том смислу потреба за класичном реториком је смањена, а отворен је простор за млађе, комуниколошке предмете и припреме официра за наступе у јавности.

Скица за историјски преглед наставе реторике у Војној академији у Београду

Уобичајено се сматра да је права историја српског војног школства почела оснивањем Артиљеријске школе у Београду 1850. године. Њени почеци били су скромни. Институција је имала четири професора и малу класу од 22 питомца (Ђukić, 2025: 13–14). Амбиције су, међутим, биле велике: да се школовањем добију официри за потребе свих родова војске, равни по образовању са најмодернијим ондашњим војскама у Европи. Да би се то постигло, Артиљеријска школа имала је велики број општеобразовних предмета. Питомци су слушали: математику (вишу и нижу), нацртну геометрију, механику, физику, хемију, аритметику, премеравање (више и ниже), грађевину, географију, општу историју, војну историју, правила службе са егзерциром, тактику, стратегију, генералштабне послове, артиљерију, фортификацију, војну администрацију, науку хришћанску, француски језик, немачки језик, цртање са краснописом, борење, гимнастику, хипологију, вожење и путовање (Ђukić, 2019: 130–131). Нешто касније у курикулум улази стилистика, засигурно због потребе подизања квалитета генералштабних послова и службене преписке (Starčević, 2025: 12). После реформе војног школства 1880. деловодство и стилистика постаје један од 24 предмета Ниже школе Војне академије (Ђukić, 2025: 30). Ту треба тражити и заматак изучавања реторике у српском војном школству, а њеног покретача у личности професора стилистике Јована Драгашевића (Jovović, 1998: 141).

У Београду 1876. године генералштабни мајор Јован Драгашевић, потоњи почасни генерал, академик и професор Војне академије и Велике школе у Београду, објавио је књигу „Војничка речитост“. Била је то прва књига о реторици објављена у Србији која је посвећена искључиво војничком беседништву. Књига

је била наставак настојања овог официра да као професор стилистике напише ваљану литературу о изражавању мисли, и то за потребе својих студената. Нушић тврди да је наука „која нас учи да лепо писмено изражавамо своје мисли“ стилистика, а реторика „наука која нас учи да лепо усмено изражавамо своје мисли“ (Nušić, 1938: 15–16). Драгашевић је сматрао да се војничка речитост огледа у умећу вођења војске говором, док је стилистику поистовећивао са правилима стила, то јест начинима изражавања мисли. Отуда се „Војничка речитост“ може разумети као наставак „Војничке стилистике“ у оној мери у којој се усмено изражавање мисли надовезује на изражавање мисли уопште (Dragašević, 1876; Dragašević, 1871: 4). На тај начин војничко беседништво у Србији почело је да се изучава из стилистике, мада се уобичајено сматра да се стилистика развила из реторике (Milinković, 2020: 49; Burke, 2023).

Нема сумње да је „Војничком речитошћу“ положен темељ систематском изучавању војничког беседништва у Србији. Ту су непосредно изложене особине војничког беседника (међу којима су храброст, знање, срчаност, озбиљност, праведност, човечност, познавање својих војника и поштење), кратко објашњени облици и проблеми војничког беседништва, класификоване прилике у којима се употребљава војничко беседништво (на почетку рата, на почетку битке, у току битке и после битке и после рата), утврђени кључни проблеми морала војске против којих се користи војничко беседништво (непослушност, малаксалост, носталгија за кућом и страх) и главна средства којима се служи војни беседник (вера, грамзивост,³ честољубље, славољубље, патриотизам, човечност, част и дисциплина). Драгашевић за сваку своју тврдњу нуди обиље примера из историје војничког беседништва. Чак 61 војничка беседа нашла је своје место у „Војничкој речитости“, а сам писац потрудио се да сваку стави у одговарајући практични контекст и у кратким цртама појасни снагу којом је утицала на војнике (Dragašević, 1876).

Друга половина 19. века и почетак 20. века у Србији био је период националног заноса и стицања независности, устројења националне државе и њених институција и ослобођења сународника и других балканских народа. Војска је у том периоду перципирана као једна од најважнијих државних институција, са пресудном улогом у остваривању националне мисије, а официри као „старешине и учитељи“ који све способне грађане треба да науче војничким вештинама и моралним дужностима у вези са одбраном слободе и испуњењем националне мисије (Pavlović, 1904: 1–2; Starčević, Blagojević, 2020: 88–94). Од официра се, према томе, очекивало да речју, тј. усменим изражавањем мисли, војницима улију уверење у оправданост будућих борби за слободу и праведност крајњег циља те борбе. Отуда је реторика била врло значајна за образовање официра, а војничко беседништво дало је изузетне, естетски, сазнајно и војнички вредне резултате (Mišковић, 1889; Dragašević, 1889; Nušić, 1938: 510).

После Првог светског рата Војна академија обновила је рад 1919. године, али реторика није уврштена међу предмете које су питомци изучавали. Нешто

³ Грамзивост одступа од савремених кодекса части војне професије, али је током историје било много примера да су војсковође мотивисале војнике указујући у својим говорима на плен који их очекује уколико победе. Драгашевић мисли на тај специфични историјски контекст и садржај војничких беседа.

касније доживела је свој врхунац – Бранислав Нушић лично био је задужен за овај предмет у школској 1930/1931. години, а из његових предавања настала је и прослављена Нушићева „Реторика” (Nušić, 1938).

У периоду после Другог светског рата реторика се поново губи из наставних планова и програма, али се уводи историја југословенске књижевности и, касније, српскохрватски језик (Đukić, 2025: 86, 152). Од наставног кадра се очекивало да теоријска предавања буду одржана истинитим и јасним говором, изговореним „слободно, течно и природно”. Приликом предавања наставници су били дужни да говоре „без књига и бележака”, да подешавају „говор према предмету о коме се говори и према слушаоцима, а имајући стално у виду да су питомци различитог социјалног и националног састава и културе... и да њихово опште образовање варира од основне школе до матуре”. Говор, притом, треба да буде кратак и јасан, а наставник „да посматра утисак, који његове речи изазивају код слушалаца и који се изражава на њиховом лицу и држању”, па „да према томе варира, допуњује, проширује или скраћује свој говор”. „Наставник треба да говори довољно гласно (али не да виче), одмерено (ни сувише брзо нити пак споро), да правилно изговара гласове и речи, да правилно наглашује и мења тон и израз у говору према везаности појединих делова садржине, да лепо, природно и смишљено користи мимику и друге покрете...” (Đukić, 2025: 90–94). Ова и друга упутства наставницима дао је својим наређењем од 30. јануара 1945. први послератни командант Војне академије генерал-лајтант Саво Ј. Оровић, а писао их је политички комесар Мирко Калезић. Мада су наставници могли да буду узор питомцима, систематско изучавање реторике није постојало. Можда је и то, уз растућу бирократизацију војске, допринело да језик и стил ратне вештине обилују језичким грешкама, а говорна дела буду пуна мањкавости (Životić, Jovović, 1990: 65–71, 153–170). Тек 1994. године питомци Војне академије Копнене војске на Бањици и Војнотехничке академије у Жаркову добијају реторику као обавезни предмет (Đukić, 2025: 206, 2020). У настави се користио уџбеник Божицара Рогановића (Roganović, 1995), а последњи наставници реторике на Војној академији били су Божицар Јововић и Нада Дикић. Приликом реформе војног школства и акредитације студијских програма Војне академије, после 2007. године, реторика је изостављена из студијских програма (Marček i sar., 2014: 133–171). У новим условима, као својеврсна модерна замена за реторику, појављују се комуниколошки предмети, као изборни предмети на појединим студијским програмима, пре свега на студијским програмима у области менаџмента у одбрани и војних наука, на сва три нивоа студија. Њима се изучавају поједини садржаји реторике и стилистике, али су то, ипак, другачије постављени предмети.

Потреба за реториком у савременој официрској професији

Потреба савремених официра за изучавањем реторике може се сагледати из неколико релевантних перспектива.

Прву перспективу дају нам Клаузевицева теорија рата и дијалектичка теорија војске. Рат је, наиме, судар сила и сукоб воља (Starčević, Milenković, 2023: 6).

Пошто је поражена само она страна у рату која је прихватила пораз и покорила се вољи друге стране, воља има првенство над силом. Колективна воља у овом случају није пука апстракција већ се испољава у политички артикулисаном тежњи друштва да оствари одређени циљ. Политичка мобилизација друштва остварује се у пракси путем војне мобилизације чланова друштва и потом процесом командовања. У ужем смислу, командовање је однос функционалне координације у војсци. У ширем смислу, командовање је политички однос који повезује политички врх и мобилисане грађане и обезбеђује трансмисију политичких одлука, тј. општеобавезујућих одлука о циљу и начинима његовог остваривања (Starčević, 2022: 228–229). Овако схваћен командни однос је механизам за остваривање колективне воље, чије дејство обезбеђују управо официри непрекидно уписујући значења политички изабраног циља у микросоцијалне односе војних колектива, дуж читаве хијерархије војних команди и јединица. Не треба заборавити да су неприлагођени војници, пре свих, они који не прихватају циљеве своје стране у рату. Према томе, дужност официра јесте да убеди своје војнике у оправданост тих циљева, као и да отклоне опасност да неприлагођени војници свој став о циљевима рата наметну осталим војницима. Официри то неизоставно чине непосредном комуникацијом са својим потчињенима, дакле говором. Што је говор боље однегован, то ће и деловање официра на потчињене бити већи.

Другу перспективу пружа теорија морала војске. Делатност официра увек је подразумевала креирање морала војске, првенствено у смислу подизања спремности војника да поднесу ризик смрти и рањавања у борби ради извојевања победе. У том смислу официри никада нису били само менаџери оружаног насиља или експерти за ратну технику већ и политички заговорници општег интереса. Уосталом, посао официра се добрим делом односи на управљање емоцијама и деловање спрам симбола, а он се у значајној мери обавља говором.

Трећа перспектива је теорија лидерства. У савременом контексту говорништво се посматра не само као средство јавног наступа већ као део ширег система лидерске и комуникационе компетенције. Умеће савременог јавног говора са свим својим правилима која се односе на успешну припрему и реализацију у широкој је примени у свим професијама, па и војној. Док је традиционално командовање вековима представљало строгу хијерархију, дисциплину, безусловну послушност и ауторитет добијен чином и положајем, лидерство доноси битну промену. Прва модерна размишљања о лидерству почињу да се појављују у војним академијама почетком 20. века, када је постало јасно да није довољно наредити, већ да команданти морају мотивисати, комуницирати, управљати људима. Истраживачи улоге комуникације у војном вођству указују на трансформацију традиционалног заповедања (Lewinska, 2015: 39). „Успешни лидери унапређују своје комуникационе способности развијањем напредних усмених, писаних и слушалачких вештина. Команданти користе јасна и сажета наређења за мисију и друге стандардне облике комуникације да пренесу своје одлуке потчињенима” (Department of the Army, 2006: 3–4). Комуникација у војсци, међутим, није могућа без говора, а говор се може унапредити изучавањем реторике. Управо реторске вештине треба да официрима омогуће јасно и логички конзистентно артикулисање циљева, повезивање са публиком и њиховим врли-

нама и показивање дубине и значаја извршења задатака и остваривања циљева (Hinck, 2003: 74). „Моћ говора у професионалном дискурсу треба да буде употребљена с намером да максимизује развој лидера и однегује идеје које војску чине бољом” (Fust, 2024: 86) Настава реторике омогућава анализу дискурса, разумевање, креирање и критику наратива, због чега остаје врло релевантна у образовању официра (Hagen, 2022). Уосталом, још је Исократ изговорио славну похвалу речи: „Реч је вођа свих подухвата и свих замисли”, а Горгија додао: „Реч је велики властодржац који неупадљиво постиже најчудеснија дела” (Мићуновић, 2010: 19–23).

Горгијине речи уводе нас у перспективу ефикасности, у којој реторика пружа технике и алате за постизање успеха у преношењу порука и осигурава да језички искази буду материјално исцрпни, логички сређени, језички уобличени и правилно артикулисани. Будући да се војна организација темељи на јасној, прецизној и хијерархијској комуникацији, способност официра да ефикасно пренесе наређење, мотивациону поруку или стратешку визију директно утиче на оперативну ефикасност јединице. При припреми свог говора говорник мора увек имати у виду оне којима се обраћа тако што процењује како ће реаговати на оно што ће рећи и мора посебну пажњу посветити прилагођавању онога што говори како би било што јасније, примереније и уверљивије (Lucas, 2020: 110). Квалитетне, стручне, па тако и садржајне и ефикасне интерне комуникације у војсци имају пресудан значај на функционисање самог система. „Правилно планирана, реализована и на прави начин вреднована интерна информисања на свим нивоима командовања и руковођења омогућавају ергономију времена и у директној су вези са процесом доношења одлука, квалитетом постигнутих резултата и ефикасношћу војноорганизационих система у мирнодопским и ратним условима” (Клјајић, 2018: 12).

Из перспективе теорије комуникације, у свим облицима комуникационе праксе, од интерперсоналне и групне до јавних наступа у средствима масовних комуникација, савременим официрима неопходна су нарочита знања и вештине. Од официра се очекује информативан, јасан, сажет говор, недвосмислен, без цинизма, који уједињује и мотивише. Поред тога, информатикотехнолошка револуција омогућила је најширу могућу дисперзију говорних порука. „Неслућени развој технике и модерних масовних медија, пружа данас могућност старешинама и владарима да се обраћају не само учесницима великих бојева, него и широком аудиторијуму” (Milinković, 2020: 168). Техника, дакле, пружа могућност, али је говорник остварује. Уосталом, не треба заборавити да је техника само продужетак чула и моћи човека.

Укратко, савремена комуникација је алат, али и основни услов за ефикасно војно лидерство и одржавање и подизање морала војске, јер омогућава јасно командовање и грађење мотивације, поверења и пожртвованости у јединици. У мери у којој се комуникација остварује функцијом говора, реторика је остала значајна за официра и успешно обављање његове делатности. О њеној виталности, уосталом, довољно говоре речи Љубомира Тадића: „Ова древна вештина (умешност) – а о вештини је управо и реч – има ту ретку особину да се успешно подмлађује, тако рећи васкрсава, чак и онда када се мисли да је предата вечној заборава, заувек приказана” (Tadić, 1995: 19).

Закључак

Дуга историја војничког беседништва изнедрила је три типа војничких беседа: војно-политичку, ситуациону и пригодну војничку. Прилике у којима су се оне говориле постоје и данас, а техничко-технолошки напредак повећао је могућности преноса и дистрибуције пре свега војно-политичке и пригодне војничке беседе, док је ситуационо војничко беседништво чвршће везано за људске, биолошке могућности и човеков говорни апарат. Изучавањем и усвајањем правила добре и лепе беседе официри могу да овладају беседничким вештинама и да их практикују у посебним приликама, али и у свакодневној комуникацији са другим људима, с намером да утичу на њихове ставове и понашања.

Значај реторике у образовању савременог официра почива на непобитној прворазредној улози говора у међуљудској комуникацији, а доказује се функцијама говора у командном односу, креирању и одржавању морала војске, развоју лидерских способности и ефикасности лидерства.

Реторика се, наравно, не мора вратити у студијске програме на Војној академији као посебан предмет, али је важно да њени суштински садржаји буду заступљени у другим, комуниколошким предметима које слушају будући официри. Беседничка пракса је нарочито значајна и њој треба посветити посебну пажњу, јер у непосредној комуникацији са другима официр нужно користи моћ говора и говором изражава своје мисли. Од тога с колико успеха и са коликом убедљивошћу уме да их изложи, зависи не само његов лични и професионални ауторитет већ може зависити и ефикасност командовања и морал јединице којом командује.

Литература

- [1] Antonijević, J. N. (2025). *Vojna leksika i terminologija u kragujevačkom izdanju Novina srpskih. Baština*, (35). <https://doi.org/10.5937/bastina35-60869>.
- [2] Avramović, S. (2018). *Rhetorike Techne – Veština besedništva i javni nastup*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Službeni glasnik, Dosije.
- [3] Bauman, Z. (2009). *Fluidni život*. Novi Sad: Mediterran publishing.
- [4] Burke, M. (2014). *Rhetoric and poetics: The classical heritage of stylistics*. The Routledge handbook of stylistics. New York: Routledge, 11–30.
- [5] Department of the Army. (2006, October). *FM 6-22: Army Leadership: Competent, Confident, and Agile* (Field Manual No. 6–22). U.S. Government Printing Office. Preuzeto 3. decembra 2025. <https://www.armywriter.com/fm6-22.pdf>.
- [6] Dochinoiu, E. (2009). Stylistic aspects in the English military language. *Revista Academiei Fortelor Terestre*, 14 (2), 71–78.
- [7] Dragašević, J. (1871). *Vojnička stilistika*. Beograd: Državna pečatnica.
- [8] Dragašević, J. (1876). *Vojnička rečitost*. Beograd: Državna štamparija.
- [9] Dragašević, J. (1889). *Govor člana Glavnog priređivačkog odbora Jovana Dragaševića u Kruševcu*. Beograd: Kraljevsko-srpska državna štamparija.

- [10] Đukić, S. (2019). Strani uticaj na razvoj srpske vojne doktrine u XIX i prvoj deceniji XX veka. Beograd: Medija centar „Odbrana”.
- [11] Đukić, S. (2025). Vojna akademija (1850–2025). Beograd: Medija centar „Odbrana”.
- [12] Fust, G. J. (2024). Speech – It's a Technique. *Military Review*, 104 (2), 82–87.
- [13] Galović, M. (30. avgusta 2022). Amanet generala Delića: „Nema nazad, iza je Srbija”, *Politika*. Preuzeto 2. decembra 2025. <https://www.politika.rs/scc/clanak/515556/amanet-general-delica-nema-nazad-iza-je-srbija>.
- [14] Hagen, A. M. (2022). Learning (Better) From Stories: Wargames, Narratives, and Rhetoric in Military Education. *Scandinavian Journal of Military Studies*, 5 (1), 282–296. DOI: <https://doi.org/10.31374/sjms.120>
- [15] Hinck, J. M. (2003). *The Military Leader and Effective Rhetorical Skills*. Fort Leavenworth: Faculty of the U.S. Army Command and General Staff College.
- [16] Homer. (2015). *Ilijada*. Beograd: Dereta.
- [17] Jovović, B. (1998). *Srpski oficiri u nacionalnoj kulturi*. Beograd: Vojnoizdavački zavod.
- [18] Kastels, M. (2018). *Uslon umreženog društva*. Beograd: Službeni glasnik.
- [19] Kljajić, N. (2022). Funkcije interne komunikacije u vojnoorganizacionim sistemima. *Vojno delo*, 74(1), 60–144. <https://doi.org/10.5937/vojdolo2201060K>
- [20] Lewińska, M. (2015). The role of communication in military leadership. *Journal of Corporate Responsibility and Leadership*, 2(1), 43–54. <https://doi.org/10.12775/JCRL.2015.003>
- [21] Lucas, S. E. (2020). *The art of public speaking* (14th ed.). McGraw-Hill Education.
- [22] Marček, J., Alargić, D.(2008). Preferencija vrednosti profesionalnih i neprofesionalnih pripadnika Vojske Srbije. *Vojno delo*, 60(1), 124–139. <https://scindeks.ceon.rs/article.aspx?artid=0042-84260801124M>.
- [23] Marček, J., Životić Vanović, M., Dikić, G. (2014). Savremeni tokovi reforme visokog vojnog obrazovanja. Beograd: Medija centar „Odbrana”.
- [24] Mićunović, D. (2010). *Istorija društvenih teorija 1*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- [25] Milinković, M. *Retorika sa izabranim besedama*. Čačak: Legenda; Beograd: Sunčani breg.
- [26] Mišković, J. (1889). *Kosovska bitka (15 juna 1389): na petstogodišnjem pomenu u beogradskoj oficirskoj kasini, 15 juna 1889 godine*. Beograd: Kraljevsko-srpska državna štamparija.
- [27] Nušić, B. (1938). *Retorika, nauka o besedništvu*. Beograd: Izdavačko i knjižarsko preduzeće Geca Kon A. D.
- [28] Pavlović, T. (1904). Još nešto o našem školovanju. *Vojska*, I, (108), 1–2.
- [29] Perović, M. (2009). Evropska gimnazija i tradicija nastave filozofije. U: Perović M. (ur.) *Tradicija nastave filozofije*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- [30] Roganović, B. (1995). *Retorika*. Beograd: Novinsko-izdavačka ustanova „Vojska”; Novi Sad: Izdavačko preduzeće Matice srpske.

- [31] Starčević, S. (2022). *Sociologija*. Beograd: Medija centar „Obrana“.
- [32] Starčević, S. (2025). Predgovor. U: Pavlović, T. *Doktrine i razvitak taktike i drugi tekstovi*. Beograd: Dobrotoljublje, 7–40.
- [33] Starčević, S., Blagojević, S. (2020). Uloga služenja vojnog roka u razvoju srpske strateške kulture. *Vojno delo*, 72 (4), 85–104.
- [34] Starčević, S., Milenković, M. (2023). Instant rat u teoriji umreženog društva. *Vojno delo*, 75 (3), 1–12. <https://doi.org/10.5937/vojdela2303001S>
- [35] Tadić, Lj. (1995). *Retorika, Uvod u veštinu besedništva*. Beograd: Filip Višnjić, Institut za filozofiju i društvenu teoriju.
- [36] Životić, R., Jovović, B. (1990). *Jezik i stil ratne veštine*. Beograd: Institut za strategijska istraživanja, Centar visokih vojnih škola oružanih snaga „Maršal Tito“.

Р е з и м е

Пре тачно 150 година професор Артиљеријске школе у Београду мајор Јован Драгашевић објавио је „Војничку речитост“, први књигу посвећену војничком беседништву у Србији. Драгашевић је поставио темеље војничког беседништва у Србији, изложивши особине војничког беседника, облике и прилике у којима се војничко беседништво практикује, као и средства којима се служи. Од тада до данас реторика у војнообразовним институцијама и војничко беседништво уопште у Србији имали су успоне и падове. Реторика, као мало који предмет изучаван на Војној академији у Београду, повремено се појављивала и нестајала из наставних планова и програма. Пулсирајућа судбина реторике у војном образовању, ипак, представља разлог више да се постави питање оправданости изучавања реторике и значаја беседништва за савремену официру професију.

Одговор на то питање уједно је и циљ овог рада. Теоријско-методолошки оквир чине теорија лидерства, теорија морала војске и дијалектичка теорија војске. Основна хипотеза коју аутори настоје да докажу јесте да је реторика потребна савременим официрима, пре свега као практично средство које помаже у обављању њихових улога у командом односу и креирању и одржавању морала војске, омогућава развој лидерских способности и ефикасност лидерства.

У раду се описује развој и објашњава значај војничког беседништва из опште друштвено-историјске перспективе, потом се даје скица за историјски преглед наставе реторике у Војној академији у Београду са освртом на потребе за њом и њене ефекте, да би се, на крају, понудио одговор на питање о потреби савремених официра за реторским знањима и вештинама.

Дуга историја војничког беседништва изнедрила је три типа војничких беседа: војно-политичку, ситуациону и пригодну војничку беседу. Прилике у којима су се оне говориле постоје и данас, а техничко-технолошки напредак повећао је могућности преноса и дистрибуције пре свега војно-политичке и пригодне војничке беседе, док је ситуационо војничко беседништво чвршће везано за људске, биолошке могућности и човеков говорни апарат. Изучавањем и усвајањем правила

добре и лепе беседе официри могу да овладају беседничким вештинама и да их практикују у посебним приликама, али и у свакодневној комуникацији са другим људима, с намером да утичу на њихове ставове и понашања.

Значај реторике у образовању савременог официра почива на непобитној прворазредној улози говора у међуљудској комуникацији, а доказује се функцијама говора у командном односу, креирању и одржавању морала војске, развоју лидерских способности и ефикасности лидерства.

Кључне речи: *реторика, војничко беседништво, официрска професија, војно образовање, лидерство, морал војске*

© 2026 Аутори. Објавило *Војно дело* (<http://www.vojnodelo.mod.gov.rs>). Ово је чланак отвореног приступа и дистрибуира се у складу са лиценцом Creative Commons (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

